

Prof. dr hab. Piotr Mazur
Katedra Filozofii Bytu, Człowieka i Społeczeństwa
Akademia Ignatianum w Krakowie

Recenzja dorobku dra Tadeusza Janki OFM w związku z postępowaniem habilitacyjnym w dziedzinie nauk humanistycznych w dyscyplinie filozofia

Recenzja przygotowana w związku z decyzją Rady Instytutu Filozofii KUL z dnia 23.02.2022 o powołaniu w charakterze recenzenta do komisji w postępowaniu habilitacyjnym o. dra Tadeusza Janki.

Główne osiągnięcia naukowe

W swoim autoreferacie Habilitant wskazał na monografię „Zagadnienie śmierci w polskiej filozofii tomistycznej po II wojnie światowej. Studium historyczno-krytyczne” (Poznań 2021) jako swoje główne osiągnięcia naukowe. Studium to składa się z czterech zasadniczych części, nie licząc wstępu, zakończenia, podsumowania w języku angielskim i niemieckim oraz bibliografii. W części pierwszej ukazany został kontekst historyczno-kulturowy problemu śmierci od średniowiecza do XXI wieku oraz kontekst historycznofilozoficzny, w kontekście którego rozwijała się tomistyczna refleksja nad śmiercią w wieku XX. Jej ideowym tłem była wpływowa zwłaszcza w połowie tego wieku tradycja egzystencjalizmu oraz bardziej lub mniej z nią powiązane koncepcje poszczególnych polskich myślicieli takich, jak: Józef Tischner, Antoni Siemianowski, Tadeusz Gadacz, Stanisław Grygiel, Karol Tarnowski i Ireneusz Ziemiński. W części drugiej omówione zostały tradycyjne koncepcje śmierci w ujęciu Platona, Arystotelesa i Tomasza z Akwinu, stanowiące intelektualne zaplecze i punkt odniesienia dla współczesnego tomizmu. W części trzeciej zaprezentowane zostały poglądy tanatologiczne czołowych polskich tomistów XX wieku, zgodnie z podziałem na tomizm tradycyjny, lowański i egzystencjalny. Natomiast w rozdziale czwartym ukazane zostały problemy moralne i etyczne związane z różnymi aspektami śmierci w szerszej niż tomizm rozumianej myśli chrześcijańskiej w sporze ze współczesnymi trendami filozoficznymi i kulturowymi.

Problem śmierci w powojennym tomizmie był dotychczas stosunkowo słabo zbadany. Dlatego jego podjęcie należy uznać za potrzebne i uzasadnione. Przyjęty zaś ogólny schemat konstrukcyjny studium należy uznać za poprawny i stosunkowo klarowny, choć jego dokładniejsza analiza pokazuje, że nie jest pozbawiony mankamentów. Studium liczy sobie 264 strony, z czego wskazanemu w tytule przedmiotowi analiz poświęcone zostało około 40 stron, podczas gdy części przygotowawcze, za jakie należy uznać rozdziały pierwszy i drugi zajmują około 90 stron, a rozdział czwarty, który stanowi pewne dopełnienie rozdziału trzeciego – około 90 stron. Ściśle określony problem studium podjęty został dopiero w rozdziale trzecim, wyraźnie oddzielnym od części pierwszej (rozdziały pierwszy i drugi), w której stanowisko tomistyczne (myślę o tomistach XX wieku) jeszcze nie jest prezentowane i części trzeciej, w której podejście tomistyczne prezentowane jest na równi z innymi nurtami filozofii (w znacznej mierze rozdział trzeci). Rozdziały pierwszy i drugi oraz czwarty stanowią wyraz poszukiwania sposobu poszerzenia badań nad myślą tomistyczną, która problem śmierci podejmuje w ograniczonym zakresie.

We wstępie Habilitant modelowo wskazał przedmiot, cel, metodę i treść swojego studium. Słusznie przy tym podkreślił, że jego studium wykracza poza ramowy okres wskazany w tytule, obejmując wielu bardziej i mniej znanych współczesnych autorów stojących także w opozycji do tomistycznego rozumienia śmierci, aby dzięki temu uwypuklić to pierwsze podejście. Paradoksalnie w omawianym studium najbardziej brakuje pełnego ujęcia problematyki śmierci w samym w tomizmie drugiej połowy XX wieku, skoro jego znaczenie polega – jak twierdzi Habilitant – nie tyle na jego oryginalności, ile na tym, że stanowi on punkt odniesienia dla współczesnych debat o człowieku. Analiza podejścia tomistycznego jest dość ograniczona, czego pierwszym wyrazem jest już spis treści, w którym wyodrębnia się z nazwiska myślicieli nietomistycznych, natomiast tomistów skrywa za poszczególnymi odmianami tego nurtu filozoficznego. Przyjęta matryca uporządkowania odmian tomizmu stanowiła dogodny wyjścia dla prezentacji powojennego tomizmu, ale już w rozdziale czwartym okazała się całkowicie zbędna. W analizach etycznych koncepcje myślicieli tomistycznych zostały zmieszane, a nawet do pewnego stopnia utożsamione z koncepcjami myślicieli personalistycznych czy chrześcijańskich w ogóle, bez uwzględnienia zachodzących między nimi różnic. Tymczasem personalizm tomistyczny jest tylko jedną z odmian personalizmu i podobnie jest z jego relacją do filozofii chrześcijańskiej. Jednocześnie myśl niektórych tomistów została omówiona w bardzo ograniczonym zakresie, jak na przykład poglądy Jacka Woronieckiego, a innych – nawet jeśli z jakichś powodów przywoływani są w

prowadzonych analizach – to właśnie w kwestii śmierci została właściwie pominięta. Dla przykładu gruntowanej analizy wymagała myśl Stanisława Kowalczyka, który podejmując problematykę śmierci, poddał przy okazji ostrej krytyce koncepcję ostatecznego wyboru tak istotną dla innych tomistów. Habilitant nie wykorzystał również w pełni potencjału naukowego, jaki zawierają opracowania na temat koncepcji śmierci w ujęciu polskich tomistów okresu powojennego. Jako przykład słabo wykorzystanego w studium opracowania można wskazać omówienie, krytykę i propozycję reinterpretacji koncepcji decyzji ostatecznej w ujęciu Mieczysława Alberta Krąpca zaproponowaną przez piszącego te słowa.

W omawianym studium problematyka śmierci w ujęciu tomistycznym została wyraźnie zawężona. Ograniczenie badań do wąsko ujmowanych kwestii systemowych, które narzucił rozdział drugi z interpretacją śmierci jako oderwania duszy od ciała czy duszy jako formy od materii, spowodowało wypchnięcie poza nawias całego szeregu ważnych i związanych z kwestią śmierci zagadnień antropologicznych. Należało bowiem podjąć problem śmierci nie tylko od strony metafizycznej (rozstrzygnięcia systemowe) i etycznej, ale właśnie bardziej uwydatnić wymiar antropologiczny, w większym stopniu uwzględniając kwestie: kruchości i przygodności ludzkiego istnienia, sensu życia ludzkiego, różnicy między kresem i celem ludzkiego istnienia, odróżnienia życia biologicznego od życia osobowego (psychicznego i społecznego), rozróżnienia różnych celów ludzkiego istnienia z uwzględnieniem ich relacji do celu ostatecznego. Prawdą jest, że niektóre z tych problemów w studium pojawiają się przy okazji innych rozważań, ale nie stanowią one wyodrębnionego przedmiotu badań. A to właśnie w ich kontekście nabierają znaczenia podejmowane już w szerszym zakresie przez Habilitanta analizy szczegółowych problemów systemu tomistycznego, jak zagadnienie istnienia duszy; prostoty, niematerialności i niezniszczalności duszy; trwania duszy po śmierci; działania duszy po śmierci; jednostkowania duszy. Dopiero takie rozczłonkowanie problematyki śmierci mogłoby pokazać szerszą paletę tomistycznych poglądów na śmierć i większe zróżnicowanie pomiędzy poszczególnymi myślicielami. Oznacza to, że główny problem, a więc zagadnienie śmierci w samym tomizmie XX wieku powinien być precyzyjniej i zarazem bardziej wszechstronnie przebadany w aspekcie: metafizycznym (systemowym), antropologicznym i etycznym, z klarownym odróżnieniem aspektu teologicznego i filozoficznego oraz, z uwagi właśnie na tomizm, z dodatkowym omówieniem aspektu teologicznego.

Pominięcie wymiaru antropologicznego zmusiło Habilitanta do poszerzania badanej problematyki śmierci o kwestie, które jakkolwiek ważne i dopełniające poglądy tomistów, to jednak niekonieczne, jak na przykład dyskusja między generacjonizmem a traducjanizmem. W

rezultacie część rozważań podejmowanych w monografii dotyczy zagadnień niekiedy w luźny sposób związanych z problematyką śmierci. Ujednolica to i porządkuje problem rozumienia śmierci w samym tomizmie, ale za cenę zawężenia zakresu i uproszczenia perspektywy poznania.

W omawianej pracy najslabiej dopracowany został rozdział czwarty. Ma on klarowną strukturę, którą z jednej strony wyznaczają kwestie tomistycznej koncepcji etyki, z drugiej natomiast – moralne i etyczne podejścia do śmierci wyrastające ze zderzenia tomizmu z odmiennymi koncepcjami filozoficznymi oraz niektórymi rozstrzygnięciami prawnymi czy naukowymi. Niestety, już sam tytuł rozdziału jest dwuznaczny, bo miesza etyczne aspekty śmierci w ujęciu tomistycznym, z bliżej nieokreśloną etyczną śmiercią w tomizmie. Tytuł podrozdziału jest szerszy niż tytuł rozdziału, bo tytuł wskazuje na kwestie etyczne, drugi podrozdział na kwestie moralno-etyczne, przy czym dodatkowo kwestie etyczne stawia się przed moralnymi, co sugeruje tytuł podrozdziału. Wprowadzenie dotyczące etyczno-moralnego wymiaru śmierci w kontekście praktyk medycznych i stanowionego prawa właściwie nie odnosi się do problemu praktyk medycznych i stanowionego prawa. Nie te jednak skądinąd ważne kwestie metodologiczne stanowią problem ostatniego rozdziału, lecz nagromadzenie i pomieszanie stanowisk i aspektów rozważań. W studium widoczne są swobodne przejścia z płaszczyzny tomistycznej na personalistyczną, a z personalistycznej na płaszczyznę filozofii chrześcijańskiej. Habilitant nie przestrzega również metodologicznych odróżnień poziomów i płaszczyzn poznania (głównie filozoficznej i teologicznej), tak ważnych zwłaszcza dla tomistów z Lubelskiej Szkoły Filozoficznej. W rezultacie rozdział ten, pomimo klarownej struktury, sprawia wrażenie chaotyczności i niedopracowania.

W studium zdarzają się błędy, na przykład przypisuje się Grzegorzowi Hołubowi autorstwo redakcji tomu o Mieczysławie Gogaczu, podczas gdy jest nim Artur Andrzejuk. Pojawiają się w nim dyskusyjne tezy, jak ta, że Wojtyła jako tomista, odrzucając schelerowską koncepcję osoby, dopełnia swoją koncepcję poglądami pozytywistycznymi i empirycznymi, bez jakiegokolwiek odniesienia do fenomenologii. Habilitant nie jest też precyzyjny raz ostro przeciwstawiając się uznaniu hylemorfizmu za dualizm (studium), a raz uznając, że nim jest (autoreferat). Za mocno uproszczone należy uznać stanowisko, że według Mieczysława Alberta Krąpca ludzkie „ja” jest podmiotem czysto duchowym. Za wybiórcze należy uznać podejście do opracowań. Podczas gdy w kwestii opóźnionej animacji u św. Tomasza Habilitant mocno podpira się poglądami Pauliny Sulenty, zupełnie pomija odmienną interpretację zawartą w niewielkim, ale gruntownym studium tego problemu opracowanym przez Andrzeja

Maryniarczyka. Generalnie studium w dość ograniczonym zakresie korzysta z opracowań myśli tomistów drugiej połowy XX wieku. Nie brak w nim także irytujących trywializmów, na przykład, gdy uznając uprzednio Mieczysława Gogacza za jednego z głównych przedstawicieli powojennego tomizmu w Polsce wnioskuje się, że jego poglądy na temat śmierci wpisują się w nurt powojennego polskiego tomizmu. Uogólniając można powiedzieć, że w realizacji swojego studium Habilitant natrafił na różnego typu problemy, z których rozwiązaniem w różnym stopniu sobie poradził. Do problemów takich należała między innymi: konieczność uwzględnienia zróżnicowanej literatury przedmiotu z zakresu nauk szczegółowych, różnych nurtów filozofii, nauk o kulturze, prawa czy teologii; konieczność zachowania filozoficznego charakteru studium, z zachowaniem różnicy metodologicznej pomiędzy różnymi aspektami rozważań; konieczność uwzględnienia nie tylko samego problemu śmierci, ale też tego, jak śmierć rzutuje na rozumienie całości ludzkiego istnienia.

Wyeksponowanie niedociągnięć i braków w monografii stanowiącej główne osiągnięcie nie oznacza, że nie dostrzegam jej pozytywnych stron czy że jest ona zupełnie bezwartościowa. Trzeba mieć na uwadze, że problematyka śmierci jest trudna, interdyscyplinarna, niełatwa również do przedmiotowego uporządkowania. Na pozytywną ocenę zasługuje dążenie Habilitanta, by konfrontować tomizm ze współczesnymi koncepcjami filozoficznymi i nie tylko filozoficznymi, by obok referowania poglądów, wchodzić z nimi w realną dyskusję, jak również to, by szukać własnych rozwiązań niektórych problemów filozoficznych, jak w przypadku śmierci mózgowej. Trzeba jednak zauważyć, że to polemiczne nastawienie zawodzi, gdy nie dobiera się adekwatnej literatury czy nie weryfikuje się poprawności własnych analiz lub stosowanej argumentacji.

Jako całość studium należy uznać za częściowo udane: stosunkowo dobrze pokazujące tło myśli tomistycznej i niektóre problemy bioetyczne; słabiej radzące sobie z samym tomizmem polskim w drugiej połowie XX wieku, zróżnicowaniem prezentowanych przez jego reprezentantów poglądów i stanowisk oraz z samą tomistyczną koncepcją śmierci; a także w niektórych aspektach z trudną do pozytywnej oceny implementacją tomistycznego rozumienia śmierci na terenie moralności i etyki. Główne dokonanie Habilitanta z całą pewnością jest cenne w zamierzeniu i zawierające wiele trafnych analiz i spostrzeżeń. Jednocześnie są w nim kwestie niedopracowane, niepełne lub zinterpretowane w sposób budzący wątpliwości. Wszystko to sprawia, że zaproponowany obraz rozumienia śmierci w tomizmie drugiej połowy XX wieku nie jest pełny a przy tym dostatecznie klarowny, jak na studium problemu. Dlatego ocena głównego osiągnięcia naukowego sytuuje się na granicy pozytywnej i negatywnej oceny.

Pozostały dorobek naukowy

Na pozostały dorobek naukowy osiągnięty przez Habilitanta między uzyskaniem doktoratu (2002) a wnioskiem habilitacyjnym składa się 18 artykułów, z czego 12 opublikowanych zostało w czasopiśmie recenzowanych oraz 6 w monografiach naukowych. Większość z tych artykułów ukazała się w czasopiśmie „Studia Franciszkańskie” i „Filozofia Chrześcijańska”, a jeden z nich w czasopiśmie polskim i zagranicznym. Pod redakcją lub współredakcją Habilitanta ukazały się również 4 monografie, zasadniczo jednak o treści teologicznej. W przedstawionym dorobku filozoficznym przeważa problematyka antropologiczna. Obok zagadnienia śmierci podejmowane są kwestie: intelektu czynnego i biernego, wolności i moralności, relacji rozumu i wiary czy osoby w ujęciu Józefa Pastuszki i Victora Frankla. Artykuły co do warsztatu naukowego i zawartości merytorycznej można ocenić pozytywnie. Część z nich ma jednak charakter niefilozoficzny lub sytuuje się na pograniczu filozofii i teologii, czy filozofii i takich dziedzin jak kulturoznawstwo czy medioznawstwo. Od strony ilościowej nie jest to dorobek szczególnie obszerny. Większość publikacji ukazała się we własnym środowisku intelektualnym Habilitanta, co wskazuje na ograniczony zasięg jego aktywności naukowej. Podobny obraz przedstawia załączony do wniosku wykaz 9 wykładów wygłoszonych podczas różnych, nie zawsze naukowych i nie zawsze filozoficznych konferencji.

Na tle niedostatków dodatkowego dorobku Habilitanta na uwagę i pozytywną ocenę zasługuje studium poświęcone myśli Jana Dunsza Szkota, wydane oddzielnie w języku polskim („Jana Dunsza Szkota pamiętny turniej średniowiecznej filozofii”, Poznań 2011) i angielskim („John Duns Scotus's memorable contest of Medieval Philosophy”, Montreal 2015). Podniesione w nim zostały różne problemy filozoficzne i teologiczne, między innymi relacji woli i rozumu, poznania intuicyjnego i poznania abstrakcyjnego, statusu ontycznego człowieka, czy dowodów na istnienia Boga jednego z najważniejszych myślicieli okresu średniowiecza, którego dorobek wciąż jest u nas mało znany i słabo opracowany. Publikację tę należy uznać za ważne osiągnięcie badawcze i pozytywny wyraz gotowości Habilitanta, aby uczestniczyć w bieżącym dyskursie naukowym. Warto bowiem zauważyć, że jeszcze w czasie pisania tej pracy toczył się w obrębie Lubelskiej Szkoły Filozoficznej spór o interpretację myśli doktora subtelnego i ocenę jej wpływu na dzieje filozofii.

W sumie w dorobku dodatkowym Habilitanta widoczne są tak osiągnięcia, jak i wyraźnie niedociągnięcia, co znacząco utrudnia jednoznaczną ocenę. Wyraźnie brakuje w nim publikacji w periodykach filozoficznych wydawanych poza środowiskiem naukowym

Habilitanta czy większego udziału w konferencjach o charakterze ściśle filozoficznym. Nie usuwa to wątpliwości czy dorobek ten jako całość (główne i pozostałe osiągnięcia) stanowi na tyle znaczący wkład w rozwój filozofii, aby ocenić go pozytywnie w przewodzie habilitacyjnym.

Dorobek dydaktyczny, organizacyjny, popularyzacja nauki i współpraca międzynarodowa

Do osiągnięć dydaktywnych Habilitanta można zaliczyć prowadzenie licznych wykładów z historii filozofii, antropologii filozoficznej, manipulacji i propagandy w mass mediach, etyki i pedagogiki, ogólnej metodologii nauk z elementami nauk teologicznych, filozofii przyrody, metafizyki, wstępu do filozofii, filozofii dialogu i filozofii żydowskiej, między innymi w WSD we Wronkach – Sekcja Wydziału Teologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (od 2003), na WT UAM w Poznaniu (od 2003), w WSD Towarzystwa Chrystusowego dla Polonii Zagranicznej w Poznaniu (Filii Papieskiego WT w Warszawie) (2004-2009) oraz w WSD Karmelitów Bosych Prowincji Warszawskiej w Poznaniu (2004/2005) i w Wyższej Szkole Filologii Hebrajskiej w Toruniu (2012-2016). W tym czasie Habilitant wypromował jednego magistra.

Do osiągnięć organizacyjnych Habilitanta można z kolei zaliczyć kierowanie w latach 2003-2009 funkcjonowaniem Wyższego Seminarium Duchownego we Wronkach, które pod względem naukowym stanowi część Wydziału Teologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, a także organizację wziętych sumarycznie 7 konferencji i pojedynczych wystąpień konferencyjnych o charakterze naukowym, oraz 6 sesji dokształcających z zakresu filozofii i teologii. Na swoim koncie ma też 13 wystąpień o charakterze popularyzatorskim, choć nie tylko naukowym i 5-krotną organizację Tygodnia Kultury chrześcijańskiej we Wronkach (2004-2008)

Po obronie doktoratu w latach 2002-2003 Habilitant przebywał na stypendium w St. Bonaventura University w USA, uczestnicząc w wykładach z zakresu filozofii franciszkańskiej i prowadząc badania naukowe nad myślą Jana Dunska Szkota. Ich rezultatem jest przywoływana już tu monografia „Jana Dunska Szkota pamiętny turniej średniowiecznej filozofii”. Stypendium to można traktować jako staż naukowy.

Podsumowując, Habilitant posiada pewne osiągnięcia w zakresie działalności dydaktycznej, organizacyjnej, popularyzacji nauki i współpracy międzynarodowej, lecz

podobnie jak w przypadku całego dorobku naukowego tylko w pewnej części są one wyrazem aktywności na polu filozoficznym.

Wniosek końcowy

Mając na uwadze z jednej strony odnoszące się do habilitacji wymogi, a z drugiej całość dokonań naukowych, dydaktycznych i organizacyjnych składających się dorobek habilitacyjny o. dra Tomasza Janki stwierdzam, że zebrany materiał sytuuje się na granicy pozytywnej i negatywnej oceny przede wszystkim ze względu na niedopracowanie studium stanowiącego główne osiągnięcie naukowe. Nieco lepiej należy ocenić pozostałe osiągnięcia naukowe, jak też dydaktyczne i organizacyjne Habilitanta. Na pozytywne podkreślenie zasługuje jego szerzej pojmowana aktywność intelektualna, która choć nie zawsze wiąże się ona wprost z filozofią, to jednak służy popularyzacji filozofii na gruncie społecznym. Podsumowując, pomimo zgłaszanych uwag i wątpliwości, zgromadzony dorobek habilitacyjny o. dra Tadeusza Janki oceniam pozytywnie. Ocenę tę rozumiem jednak warunkowo, to znaczy uzależniam jej dalsze podtrzymywanie w głosowaniu komisji habilitacyjnej od usunięcia przez Habilitanta moich wątpliwości przede wszystkim w zakresie sposobu realizacji głównego osiągnięcia naukowego podczas całego kolokwium habilitacyjnego. Możliwość takiej ostatecznej a zarazem otwartej oceny stwarza mi głosowanie komisji habilitacyjnej, które na wniosek zainteresowanego będzie miało charakter jawny.

Antoniówka, 27.05.2022

Pionk Morza